

РЕПУБЛИКАНСКА СТРАНКА И ЖЕНСКО ПИТАЊЕ.

(Предавање у Женском Покрету 2./VI 1926)

I.

Изједначење жена с људма у свим правима може се најпоузданије остварити у три случаја. Први је, кад је на управи земље какав одлучан и енергичан реформатор, приврженик женских права, решен да кида с предрасудама и да руши традиције. Такав случај у нас не постоји. Сви режими после уједињења болују од несташнице реформаторских идеја и недостатака моралне храбрости. – Други је случај, кад се извесна реформа, у овом случају изједначење мушких и женских права, наметне државној управи одоздо, из масе народне. Али да се у томе успе, треба одлучног рада: писања, конференција, зборовна, митинга. Потребно је да ово питање продре дубоко у народ, да обузме духове и да се стално налази под пером писца и на језику говорника. Ни тај случај у нас не постоји. У народу о том питању нико не говори; штампа га ретко додирује; у Скупштини га не покрећу, а ни саме жене, изузев одабране четице интелектуалака, не одушевљавају се њиме. – Трећи је случај револуција или рат. После таквих великих потреса народима се скида копрена с очију. Они се расањавају и растрезњују. Стари идоли почињу им изгледати као позлаћени пањеви. Оно што се пређе сматрало као догма оглашава се за заблуду. Нека ранија утопија добија ознаке неопходне реалности. Какав романтичан сан преобраћа се у корисну јаву. Народ који је дотле корачао ситним и спорим кораком, као да одједаред добива чизме онога цина из гатке, који је једним закорачајем хватао седам миља. Прелазе се брзо и прескачу читаве деценије . . .

На жалост, у нас не постоји ни тај трећи случај. Наш је народ после силног ратног замора пао у извесну тешку летаргију. Он као да „сном мртвијем спава“. Борци и јунаци повукли су се скромно у позадину, а на површину су искочили мирнодопци и позадничари. Нашом земљом завитлао је један пустошан оркан реакције а са врхова државе заплуснуо је народ један прљав талас корупције. Некакав суров, нездрав и страстан егоизам обузео је све слојеве. Грозница лаке, недопуштене а богате зараде спопала је све друштвене редове. Ко је пре рата изгледао чврст, савија се данас, као Лафонтенова трска пред ветром а многе некад честите људе упрљао је талас корупције. Ни помена нема за успешну борбу за велике идеје и задобивање нових права. Сад је доба ситних компромиса, а политичких трговина и одузимања стечених права. Видовдански устав приближио нас је времену намесничког Устава, а закон против штампе бацио нас је педесет година уназад!

*

Како стоје наше политичке странке према питању и изједначењу женских и мушких права? Радикали, демократи, Прибићевићевци и босански Мухамеданци немају то у своме програму. Корошчева странка приврженик је изједначења, али из опортунистичких разлога: Жене у Словеначкој под великим су утицајем католичког свештенства. Радићевски програм признаје равноправност оба пола, али се тој странци не може никад и ни у чему веровати. Кад је она ради власти напустила два своја најважнија начела: републику и конфедерацију, зар постоји и једна тачка програма којој ће остати верна? Остале странке, поборнице изједначења мушких и женских права:

земљорадничка, социјалистичка, републиканска и комунистичка и сувише су данас слабе, да би могле остварити ту своју идеју.

Вама из Женског Покрета ипак се дају лепа обећања и пробуђује нада на успех. Не дајте се обманути празним речма иза којих неће доћи дела. Немојте да прођете као један пензионисани официр из унутрашњости Србије. Он се пре рата хтео кандидовати за посланика. Требало му је 50 потписника листе, а нашао их је 80. Надао се успеху, јер је веровао у обећања. Кад је отворена његова гласачка кутија нађене су у њој три куглице и једно дугме. И ви ћете на гласању проћи као онај пензионисани официр. У тих странака увек има по два програма, коју су често у супротности у најглавнијим тачкама. Један им служи за агитацију, кад су у опозицији; други за рад, кад су на влади...

*

Данас готово нико не износи разлоге против равноправности женских и мушких, као што се не износе ни против републиканских идеја. И ви из Женског Покрета исте сте судбе као и ми републиканци: Нико од државних чинилаца не оспорава тачност ваших и наших погледа, али их нико и не прихвата. Ви сте ипак у бољем положају него ми. Вас нико не гони, а над нашом главом размахнута је полицијска песница. Говорити у овом времену психичког ослабљења и моралног обамрућа о давању права обесправљеном значи што и свирати у фрулу иза камилина репа, како вели једна арапска пословица. Али то ипак не треба да обеснажи мале групице будилаца народне свести. Нека се сеје семе, па ма цвеће поникло, „за далеко неко покољење.“ И ви у Женском Покрету и ми у Републиканској Страници треба да држимо високо своје буктиње. Оне су за сада мале, али их ветар не може ни повити ни угасити, него само јаче разбуктати...

Ако се данас не износе разлози против изједначења људи и жена у свим правима, они су се некад износили. Има их више, али су сви слабе вредности и софистичке природе. Они јако подсећају на ону француску пословицу: кад мачка хоће да поједе своје маче, она каже: личи на миша! – Најчешћи је разлог противника женски права: *Жене су незреле за равноправност с људма*. Исти се разлог употребљује и кад је реч о републици: Није Народ зрео за њу. Међутим, република је старији и простији облик владавине него монархија. Народи су живели срећно и имали државе и кад није било ни краљева, ни архијепскопа, ни ђенерала ни министара! Монархије су постале силом а не по вољи народа и нестаће их, кад народ добије снагу да их замени републикама. Што се тиче зрелости жена несумњиво је да је то прост изговор. У нашем Уставу не постоји тај цензус. Један неписмен пастир и један највећи научник имају иста права. А у Француској госпође Кири и Марсел Тинеј имају права гласа, и има га какав црнац из колонија или полуидиот из Оверња. – Други је разлог: *Жене не ратују*. Али ни тога цензуса нема у Уставу. Не ратују ни калуђери, ни људи с физичким недостацима, ни старци, ни велика господа, ни лиферанти, али сви имају политичка права. А ратују активни официри и војници сталног кадра, али зато ипак немају ни активно ни пасивно право гласа. Трећи је разлог: *Одваја се жена од породице*. И то је софизам. Паметне жене увек ће имати времена и за породицу и за јаван рад, као што се то види за њихова рада у културним и хуманим друштвима. Али тај је разлог и лицемеран. Зар се држава збиља стара за породице? И зар се сељанке, које уз бригу о деци и тежак кућни посао, не одвајају од породице и не шаљу на пољске радове? А зар служавке нису отргнуте од својих продица? А фабричке раднице, које су ранијих година радиле и дању и ноћи, а за њихову децу још није било обданишта

и чувалишта? А шта да кажем за оне јаднице које данашње друштвено уређење гони у проституцију из невоље? И зар жене из највећих кругова не напуштају своје породице проводећи дан на журовима, изложбама, чајевима и променадама, а ноћи по соареима, забавама, позориштима и концертима? Оне остављају своју децу нези дојиља и бризи дадиља а кућне послове труду служавки. – Четврти је разлог: ако жене добију политичка права, могу наступати *сукобу између мужа и жене* због неслагања у мишљењу. Кад би само то постојало у браку, он би био у истини срећан. Али има много других узрока и разлога за брачну борбу. Нарочито неједнакост у правима чини брак често неподношљивим. Однос између старешине и потчињеног често је праћен подмуклом борбом обманама и преварама. Једнакост у правима уздиже брак морално, и разлика у мишљењу често га спасава од монотоније. – Говори се још: *политичка акција одузеће жени њежност*. И то је софизам. Не треба гледати на жену очима источњака. Она не сме бити ни роб рада, ни украс салона. Женску нежност не може убити вршење великих грађанских дужности. Оно баш оплемењава жену, развија јој социална и хумана осећања; води је од егоизма к алтруизму. Нежност губе жене преоптерећене радом и убијене силним кућним дужностима. И губе је оне које желе да буду као баштенски лептир или собни цвет. У таквих жена све се своди на негу и култ своје личности и лично осећање истискује и угушује моралну свест.

Сем ових општих разлика жене трпе окривљавања супротних странака. Оне су често између чекића и наковња. Конзервативне и клерикалне странке пребацују им да се дају обманути демагошким подвизима. Њима импонују мученици за идеју и опија их реч ватрених пропагатора слободе. *Женске су*, вели се, *наклоњене претераном слободоумљу*. Представници левичарских странака обратно тврде. Они прекоравају жене да су конзервативне у свему сем у моди. Оне знају само за два велики идеала: Бога на небу и краља на земљи. У ствари, таква је подела бесмислена, јер жена као и људи има и на левици и на десници

Последњи је разлог противника женске равноправности *срце*. Каже се: човек се руководи мишљу, жена осећањем. И то је једна заблуда. Има жена које размишљају више него многи људи, као што има људи са срцем нежнијим но у жена. Али нека би ова подела била и тачна. Њом се не побија право жена на изједначење с људима, него се још боље утврђује. Највећа, најплеменитија дела и најморалнији покрети у људском друштву долазе из осећања. Кад разум није онај Сервантесов Санчо Панса, он је најчешће хладан егоистичан господин, који се не загрева много за опште добро, нити подноси жртве за истински велика дела. Многим крупним преображајима који доносе благостање народима здрав разум често каже: не! Али осећање каже: да!

*

Приврженицима женских права не би било потребно износити никакве разлоге у корист свога мишљења, кад су противнички разлози слаби и ништавни. Али ћемо ипак у неколико речи изнети и своје разлоге. Први је разлог *политички*. Жена шири своју моћ изнад садашњих закона. Оно што јој се не допушта по форми, она задобива у факту. Њен утицај на државне послове данас је врло јак. Више него у љубавним и криминалним догађајима могло би се у политичким покретима и аферама речи: *Cherchez la femme!* Тај утицај је тајан али опаснији од сваке јавне акције. Ми желимо не да га одвратимо – јер је то немогућно – него да га каналишемо, сведемо у законске форме, контролишемо и

начинимо одговорним. Тајно мњење увек је опасније од јавног и скривени утицаји од отвореног рада. Други је разлог *социални*. Признањем политичких права жена уводи се у јавни живот нова, свежа снага, повећава број друштвених радника и слаби притисак који више класе врше на организацију друштва и државе. Што шире масе учествују у организацији социалног поретка, у толико ће он боље одговарати општим интересима. – Трећи је разлог *морални* : Жене ће унети у политичку борбу више питомости и боља морална схватања и тиме ублажити ову оштрину и суровост којом се та борба води у нас, а донекле и на Западу. – Најпосле четврти је разлог *хумани*. Жена је и мати. Нема више и чистије љубави од материнске. Наше народне песме (а и једна Ришпенова) сјајно износе величину материнске љубави. Син је на захтев своје веренице убио мајку и носи њено срце вереници. Спотиче се и пада, а крваво мајчино срце зајауче: „Леле мене, уби ми се дете.“ Кад би матере решавале судбу народа, никад не би баicile своју децу на жртву властољубивих прохтева владалачких, нити би допуштале да се пролева млада крв за империјалистичке тежње и капиталистичке интересе. Али би мајке допустиле својој деци да бране слободу, независност и целину своје земље. То је била једна жена, Шпартанка, која је дала сину штит, шаљући га у рат, и рекла му велику реч: с њим, или на њему !

II.

Наша Републиканска Странка приврженик је женске и мушке равноправности. То није ушло у наш програм из опортунизма, него је то једна од главних и битних тачака нашег програма. Ми не питамо: да ли ће већина жена бити у нашем табору или противничком, па да им признамо или не признамо изједначење у правима с мушкима. Ми нисмо ни политички трговци, ни романтични сентименталци те, да тражимо захвалност и привженост од оних за чија се права боримо. *Ми смо за ослобођење свих који су подјармљени*, без обзира како ће они употребити своју слободу и коме ће се правцу приволети. Ми смо републиканци зато што једино у републици могу бити уништене све изузетне привилегије. У њој не може имати један човек више права но цео народ; нити једно племе подјармити друго; ни једна вероисповест господарити на осталима; ни једна друштвена класа експлоатисати друге; ни мушки пол подвластити женски. По нашем програму неће и не може бити никада изузетне моћи и права ма за кога. Све што још вуче политичке и социалне окове мора бити отковано и ослобођено. Нас не одвраћа од борбе ни то што многи обезвлашћени и подвлашћени из страха или за тренутну корист помажу своје угњетаче и погледају искоса на нас, проповеднике њихове слободе, који хоћемо да их од туђих слугу начинимо својим господарима

Ипак, ми бисмо се радовали да се жене нађу у нашем табору, ма да водимо борбу за њихова права без обзира како ће се оне определити. Али природно је, логично и морално да жене буду међу борцима за уништење господарства сваке врсте. Они не смеју бити егоистичне па да траже само *своја* права а да друге остављају обесправљене. Сви који су подјармљени морају саставити чврст круг бораца. Сви за једног, а један за све! Нека прсну сви окови! А у монархији, ако женске и добију своја права остаће још подвлашћених и неослобођених. У монархијама никад радници не могу добити своју економску и социалну слободу. Они ће увек бити експлоатисани. Монархије су заштитнице велике буржоазије и моћне бирократије, јер су те највише класе стубови и потпора монархије. Шта вреде женама политичка права, ако их материална невоља и

политички притисак приморају, да их употребе супротно својој савести и уверењу, као што то данас бива и са многим људима....

*

Ви сте сигурно слушали како монархисти кажу нама републиканцима: ви желите само промену облика! *Али то није истина.* Чак и кад би било истина, опет то иде у нашу корист. Самом променом облика владавине уништавају се поједина друштвена и политичка зла. Нестаје камариле, која је кроз време, у свим монархијама, вршила кобни утицај. Нестаје кршења карактера и ломљења странака, које су честа појава у монархијама. Престаје кривична министарска неодговорност која је опште обележје свих монархија. Омогућавају се корисне социалне реформе, које монархије успевају саботирати. Али ми нисмо само и јединио за промену облика владавине. Ми не желимо ма какву републику, изузев ових привремених, диктаторских, које су везане за ово прелазно доба криза народних. Прва је врста *парламентарна република*, као у Француској. Ту је највиша моћ у рукама парламента. Председник је само једна фигура за репрезентацију, а владе живе од милости Скупштина. Народ за четири године нема никакве власти над Скупштином: нити може опозвати посланике, ни одлагати, ни распуштати Скупштину. По тексту уставних одредба то може учинити председник републике, али то је његово право у ствари угашено. Ми не желимо такву републику у којој је парламент за четири године свемоћан. Он може изневерити своја начела; проневерити народно поверење; постати попрште сплетак и интрига и ради личних, партијских и котеријских интереса радити против општег добра. Један ирски парламент продао је политичку независност Ирске Енглеској. – Други је тип републике: *председничка република*, као у Сев. Америчким државама. Ту је до краја изведена подела власти. Скупштина може одбацити сваки предлог председника републике, као што и он може одбити санкцију сваком скупштинском решењу. Министри не зависе од скупштине, него једино од председника републике. Такав сисем изазвао је критику и у самој Америци (Вилзон), а у нас би он био ограшје непрекидних сукоба. – *Совјетски републикански систем* још је у стварању и није навршио ни једну деценију, да бисмо га могли правилно оценити. Остаје још *швајцарски републикански тип*. Швајцарска република је *федеративна* и *популарна*. О добрим странама федеративног система нећу говорити. О томе је шеф наше странке г. Љубомир Стојановић врло добро писао у својој књизи „Републикански Погледи.“ Објаснићу израз *популарна република*. То значи да у швајцарској републици народ има непосредно учешће у законодавству. Известан број закона већ и по самом Уставу иде на коначно гласање народу (референдум). И за законе који по уставу не иду на референдум, један известан број гласача, уставом одређен, или један број кантона, може тражити да иду на одобрење народу. Најпосле тај број грађана или кантона може предлагати и нове законе о којима ће народ гласати. (Право законодавне иницијативе). Скупштинска периода је две године, те нема потребе да се поред референдума, права законодавне иницијативе и краткорочности скупштинског периода уводи још и право општег опозивања мандата (генерална ревокација.)

*

Није довољно да наша република буде само федеративна и популарна, као у Швајцарској. Треба још и да је *социална*. То ће она бити тек када се ограничи приватна својина. Докле год постоји она страшна социјална неједнакост, постојаће и

подјармљеност једних класа и повлаћеност других. Богате класе увек ће наћи начина не само да економски експлоатишу слабије, него да их и политички подјарме и стварно обесправе. У данашњем капиталистичком друштву има један опак деспот, који сурово намеће своју вољу: *новац*. Њега треба ограничити и учинити безопасним. У републици какву ми желимо не сме бити људи који ће много радити а мало примати, ни других који неће ништа радити, али ће побирати плодове туђег рада.

Народи су се ослободили ропства и феудализма. Остаје још да сруше капитализам који на једној страни ствара очајну беду, глад и проституцију, а на другој обесно раскоштво и социалне пороке. Праве две рђаве организације уништили су људи. Дужност је жена, да пошто добију своја права, помогну уништавању капиталистичког поретка, који дави читаве редове народа. Та је улога достојна жена; она је њихова света дужност. Уништењем капитализма људско друштво биће и морално препорођено и социално уздигнуто. Кад су срушени и ропство и феудализам, рад је напредовао изванредном брзином и показао сјајну снагу. Морална и хумана осећања силно су се развила. Кад се уништи капитализам, и радник буде радио за себе и друштво, а не за појединце и класе, рад ће се развити снажно у свима правцима. Жене треба да помогну из све снаге, стварању једне боље, праведније и моралније друштвене организације, у којој неће више бити политички обесправљених и социално подјармљених елемената, него ће и најшире масе народа доћи до свога балагостања.

Јаша М. Продановић.